

Sagoberätterskan som öppnade dörrar för andra kvinnor

Berättelse

Ett barn med böcker i stället för lekar

Den 20 november 1858 föddes Selma Otilia Lovisa Lagerlöf på gården Mårbacka i Värmland. Redan från början hade hon en skada i höften, vilket innebar att hon haltade och hade svårt att röra sig fritt. Medan de andra barnen sprang och lekte ute, var Selma ofta hänvisad till att sitta inomhus. Det som för många hade kunnat bli en begränsning blev i stället en öppning: i berättelserna hon fick höra hemma hittade hon en värld utan hinder. Tidigt bestämde hon sig för att bli författare.

Två liv på samma gång

Att en kvinna på 1800-talet skulle skaffa sig ett eget yrke var inte självklart, och Selmas far var emot tanken. Trots detta reste hon till Stockholm och utbildade sig till lärare. Därefter fick hon en tjänst vid en flickskola i Landskrona, där hon arbetade i tio år. På dagarna undervisade hon sina elever, men på kvällarna och nätterna förvandlades hon till något annat. I sitt lilla rum arbetade hon i hemlighet på en berättelse om människorna och naturen i sitt hemland Värmland.

Genombrottet

År 1891 kom resultatet: debutromanen *Gösta Berlings saga*. Boken bröt mot tidens regler, eftersom den var fylld av fantasi, sagostämning och starka känslor i stället för nykter verklighet. Till en början ställde sig flera kritiker tveksamma, men efterhand förstod både läsare och kännare att en ny röst hade trätt fram i svensk litteratur. Framgången gjorde att Selma till slut kunde lämna läraryrket och leva som författare på heltid.

En skolbok som erövrade världen

Få anar i dag att hennes mest älskade bok från början var en beställning. *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–1907) skrevs som en läsebok i geografi, tänkt att lära skolbarn om landets olika landskap. Historien om den stygge pojken som förvandlas till en pyssling och flyger över Sverige på ryggen av en tamgås blev dock långt mer än en lärobok. Den översattes till en mängd språk och läses fortfarande av barn världen över, vilket innebär att en skoltext blev till världslitteratur.

Den första kvinnan

År 1909 tilldelades Selma Lagerlöf Nobelpriset i litteratur, som första kvinna någonsin. Priset gav henne inte bara ära utan också ekonomisk frihet, och med pengarna kunde hon köpa tillbaka Mårbacka – barndomsgården som familjen tidigare hade tvingats sälja. Fem år senare, 1914, blev hon dessutom den första kvinnan som valdes in i Svenska Akademien. Å ena sidan firades hon som en stor konstnär, å andra sidan blev hon en symbol: ett bevis på att kvinnor kunde nå platser som tidigare varit stängda för dem.

Ord och handling

Selma Lagerlöf nöjde sig inte med att skriva. Hon engagerade sig i frågor om kvinnors rättigheter och i världen omkring sig. När nazismen växte i Tyskland levde där en judisk författare vid namn Nelly Sachs, som under många år hade brevväxlat med Selma. Strax före sin egen död ingrep Selma för att hjälpa Nelly och hennes mor att fly till Sverige, vilket räddade deras liv. Att hon använde sin berömmelse för att skydda en annan människa säger något om vem hon var.

Selma Lagerlöf dog på Mårbacka den 16 mars 1940. Hennes barndomshem är i dag ett museum, och under lång tid bar den svenska tjugokronorssedeln hennes ansikte. Följaktligen är hon inte bara en författare i historieböckerna, utan en person som de flesta svenskar har hållit i handen.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
hänvisad till	tvungen att hålla sig till något, utan annat val
en begränsning	något som hindrar eller stänger in
ett hinder	något som är i vägen och stoppar en
självklart	något alla tar för givet; inte konstigt
en tjänst	ett arbete eller en anställning
i hemlighet	utan att andra vet om det
ett genombrott	när någon plötsligt lyckas och blir känd
nykter	här: saklig och verklig, utan fantasi
en kännare	en person med mycket kunskap om ett ämne
en beställning	något man gör för att någon har bett om det
att tilldelas	att få något, ofta ett pris eller en utmärkelse
att ingripa	att gå in och göra något i en svår situation
berömmelse	att vara känd av många människor
en symbol	något som står för en större idé eller tanke

Läsförståelsefrågor

1. Hur påverkade höftskadan Selmas barndom enligt texten? a) Den gjorde att hon ofta var inne och i stället levde sig in i berättelser. b) Den hindrade henne helt från att lära sig läsa. c) Den gjorde att hon flyttade från Mårbacka som liten.
2. Varför var Selmas väg till läraryrket inte enkel? a) Hon hade inga pengar att resa med. b) Hennes far var emot att hon skaffade sig ett yrke. c) Det fanns inga lärarskolor i Sverige.
3. På vilket sätt bröt *Gösta Berlings saga* mot sin tids litteratur? a) Den var skriven på ett annat språk. b) Den var mycket kortare än andra böcker. c) Den byggde på fantasi och känslor i stället för nykter verklighet.
4. Vad var *Nils Holgerssons underbara resa* tänkt att vara från början? a) En läsebok i geografi för skolbarn. b) En bok för vuxna om Värmland. c) En samling sagor från andra länder.
5. Vad gjorde Nobelpriset möjligt för Selma rent praktiskt? a) Hon kunde flytta till Stockholm. b) Hon kunde köpa tillbaka barndomsgården Mårbacka. c) Hon kunde sluta skriva böcker.
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**. a) Selma Lagerlöf var den första kvinnan som valdes in i Svenska Akademien. b) Selma skrev *Gösta Berlings saga* medan hon ännu arbetade som lärare. c) Selma och Nelly Sachs träffades ofta hemma på Mårbacka. d) Selma sålde Mårbacka för att kunna leva som författare.
7. Texten säger att boken om Nils Holgersson blev "långt mer än en lärobok". Vad menas med det? Förklara med egna ord.
8. Varför kallar texten Selma för "en symbol"? Förklara.
9. På vilket sätt visar berättelsen om Nelly Sachs något om vem Selma var som människa? Svara med ett par meningar.
10. Vad tror du att texten menar med meningen att Selma är "en person som de flesta svenskar har hållit i handen"?
11. Texten beskriver hur en svår början (höftskadan) blev till något positivt för Selma. Förklara hur, och skriv vad du själv tänker om det.

Diskussionsfrågor

- Selma vände en svårighet i barndomen till något som formade hela hennes liv. Känner du till någon, eller har du själv en erfarenhet, där något svårt ledde till något gott?
- På Selmas tid var det ovanligt att kvinnor hade egna yrken och fick höga utmärkelser. Hur ser det ut i dag, i Sverige och i andra länder du känner till?
- Selma använde sin kända ställning för att hjälpa någon i fara. Vad har människor med makt eller berömmelse för ansvar, tycker du?
- Nils Holgersson började som en skolbok men blev världslitteratur. Vad tror du gör att en berättelse kan tala till människor i många olika länder?

- **Skriv (6 meningar):** Skriv en kort text om en person, känd eller okänd, som du tycker har gjort något viktigt för andra. Förklara vad personen gjorde och varför det betyder något för dig.